

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 340.15:343.8

*Сокальська О. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник науково-
дослідного центру з питань діяльності
органів та установ Державної
кримінально-виконавчої служби України і
пробації Інституту кримінально-
виконавчої служби*

ТЮРЕМНА СИСТЕМА ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (ДО 100-ЛІТНЬОГО ЮВІЛЕЮ)

Визначено та проаналізовано законодавчі й організаційні зміни в тюремній системі та її керівних органах за доби Тимчасового уряду, Центральної Ради та Гетьманату П. П. Скоропадського. Окреслено зміст пенітенціарної доктрини Тимчасового уряду та умови, у яких вона формувалася й реалізовувалася, а також засади діяльності тюремних інспекцій та окремих місць ув'язнення. З'ясовано, кому підпорядковувалися тюремні установи українських губерній упродовж лютого–жовтня 1917 р. та наступні періоди. Визначено стан тюремного відомства за доби Центральної Ради та Гетьманату, охарактеризовано тюремну політику гетьманського уряду, уточнено персональний склад очільників центрального органу управління тюремною системою у квітні–листопаді 1918 р.

Ключові слова: *тюремна система, Тимчасовий уряд, Головне управління місцями ув'язнення, тюремна республіка, Гетьманат П. П. Скоропадського, А. Г. Вязлов, Головна тюремна управа, Головне управління місцями замкнення, тюремні інспекції.*

Определены и проанализированы законодательные и организационные изменения в тюремной системе и ее руководящих органах в эпоху Временного правительства, Центральной Рады и Гетманата П. П. Скоропадского. Дана характеристика пенитенциарной доктрины Временного правительства и условий, в которых она формировалась и реализовывалась, а также организационным изменениям в деятельности тюремных инспекций и отдельных мест заключения. Выяснено, кому подчинялись тюремные учреждения украинских губерний в течение февраля–октября 1917 г. и в последующие периоды. Определено состояние тюремного ведомства в эпоху Центральной Рады и Гетманата, охарактеризовано тюремную политику гетманского правительства, уточнен персональный состав руководителей центрального органа управления тюремной системой в апреле–ноябре 1918 г.

Ключевые слова: *тюремная система, Временное правительство, Главное управление местами заключения, тюремная республика, Гетманат П. П. Скоропадского, А. Г. Вязлов, Главная тюремная управа, Главное управление местами заперания, тюремные инспекции.*

Постановка проблеми. Контроверсійність поглядів на історію вітчизняної кримінально-виконавчої системи призводить, останнім часом, до намагань викреслити з пам'яті нинішніх поколінь усе те, що напрацьовано органами та установами виконання покарань за довгі роки, а то і століття. Тюрма для обивателя уявляється в похмурих мурах екатерининських часів з радянським «гулагівським» режимом і «катами-пенітенціаріями» (у цьому «новоязі» дивним чином поєдналися середньовічний кат-містр і виправна тюрма-пенітенціарій початку XIX ст.).

А от наші сусіди поляки вже другий рік поспіль гучно святкують 100-ліття Служби Ув'язнення. Урочисто в центрі Варшави Президент і громадськість вітають працівників, яким вперше присуджують офіцерські звання, що, безперечно, формує позитивний імідж відомства. Натомість в Україні Державна кримінально-виконавча служба, напевно, єдина, яка жодним чином не відзначила 100-ліття з моменту організації першого українського її аналогу в період національної революції.

Попри болючість і неоднозначність вітчизняної історії XX ст., усе ж ми не маємо права її замовчувати або ж забувати.

Руйнування «старої» тюрми є одним із перших «яскравих та емоційних» кроків революційних мас. Так було й у Франції 1789 р., і в Російській імперії 1917 р. Але швидко з'ясувалося, що без цієї інституції й революційному урядові важко обій-

тися, будуючи «новий демократичний лад». Ігнорування ж закономірностей соціального розвитку в умовах транзиції, проблем законодавчого забезпечення засад функціонування та потреб службовців тюремної системи призводить до її глибокої кризи. Про це не варто забувати й сьогодні.

Система органів та установ виконання покарань на початку 1917 р. пережила одну з карколомних реформ в умовах формування буржуазного суспільства. В Україні в'язнична система була однією зі складових апарату молодого української держави. Вивчення досвіду її становлення та функціонування в період національної революції є необхідним не лише з точки зору усунення «білих плям» в історико-правовій науці, але і з позиції формування адекватного бекграунду системи, утвердження її позитивного іміджу і підняття престижу служби, українізації відомчої термінології тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографія проблеми тюремних перетворень у період революційних подій 1917–1918 рр. доволі значна, але представлена переважно дослідженнями радянських і російських істориків та істориків права. У роботах С. В. Архипова, І. І. Бомбергер, М. Г. Деткова, А. М. Петрова, А. П. Печнікова, Є. О. Скрипильова окреслено загальнодержавний вектор перетворень у контексті амністії та лібералізації тюремного режиму Тимчасовим урядом [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Крізь призму

юридичної біографістики проаналізовано діяльність О. О. Жижиленка на посту очільника Головного управління місць ув'язнення [7]. Серед представників вітчизняної історико-правової науки слід виділити праці І. В. Іванькова, О. В. Тимощука, П. В. Гламазди, М. М. Яцишина, у яких ідеться про засади діяльності тюремних інституцій на українських землях за доби Центральної Ради, Гетьманату, Директорії та законодавче забезпечення реформ [8; 9; 10]. На особливу увагу заслуговують дослідження П. В. Гламазди [11; 12] та О. В. Тимощука, що сфокусовані саме на пенітенціарній проблематиці [13].

Постановка завдання. Визначити та проаналізувати законодавчі й організаційні зміни в тюремній системі та її керівних органах за доби Тимчасового уряду, Центральної Ради та Гетьманату П. П. Скоропадського. На підставі законодавчих актів, архівних матеріалів та мемуарних джерел уточнити хронологію подій та окреслити фактичний стан справ у тюремній системі УНР та Української Держави, усунути суперечності, наявні в попередніх дослідженнях, щодо персонального складу керівних органів тюремного відомства.

Виклад основного матеріалу. У перші дні Лютневої революції імперією прокотилася хвиля погромів і захоплення тюрем. Дослідники небезпідставно припускають, що це були скоординовані заходи, у яких брали участь різні сили: збурені агітацією маси, представники політичних партій, військові, німецькі та австрійські шпигуни, а також злочинці [2, с. 54–55].

Адміністрація з перших днів революції стала заручником у тюремних мурах, а засуджені – «жертвами

режиму» й вільними революційними масами. У Петрограді вже ввечері 27 лютого майже всі тюрми були порожні, а представники тюремної адміністрації – заарештовані. Оскільки першими звільняли політичних засуджених, то найактивніше цей процес відбувався у прифронтових регіонах, де утримувались особи, звинувачені в політичних і військових злочинах [2, с. 53–54]. У Херсонській каторжній тюрмі понад 200 засуджених, обеззброївши сторожу, залишили тюрму [6, с. 9]. У Києві, Миколаєві, Одесі та Харкові склалася подібна ситуація. Карні злочинці, скориставшись нагодою, також масово вчиняли втечі або чинили збройний опір тюремній адміністрації.

У перші тижні революції тюремній системі було спричинено значні як матеріальні збитки (на загальну суму 245 548 руб.), так і людські – адміністрація на місцях була дезорганізована або ж загалом залишила службу. Через це тюремна система стала некерованою і не могла повноцінно виконувати покладені на неї функції [4, с. 19, 23].

Під тиском революційно налаштованого натовпу, з урахуванням фактичного стану справ, Тимчасовому уряду довелося поспіхом шукати вихід із ситуації та розробляти засади нової кримінальної політики.

Намагаючись легітимізувати фактичне самочинне звільнення політичних засуджених, 1 березня 1917 р. Тимчасовий уряд оголосив повну й негайну амністію «у всіх справах політичних і релігійних, у тому числі терористичних замахів, військових повстань та аграрних злочинів». Відповідний указ підписано 6 березня. А 14 березня оголошено військову амністію [14]. Після

цього ситуація в тюрмах ще більше загострилася – карні злочинці теж вважали себе жертвами царського режиму й вимагали амністії.

17 березня під тиском Рад робітничих і солдатських депутатів ухвалено постанову «Про полегшення долі осіб, які вчинили кримінальні злочини», що поєднувала норми про загальнокримінальну та військовокримінальну амністії. Умовно звільнялися, з-поміж іншого, підслідні, підсудні та засуджені, якщо вони виявлять бажання служити в діючій армії та надалі буде засвідчено їх добру поведінку (це положення поширювалося і на жінок, які виявили бажання працювати на фронті сестрами милосердя) [14, с. 29, 33; 15]. А оскільки в п. 10 постанови не були визначені категорії засуджених, які мали право на амністію за умови відправки на фронт, то найбільш небезпечні злочинці оголошували себе «захисниками Вітчизни» і вимагали звільнити їх умовно. Однак їх патріотичного запалу вистачало лише на те, щоби, прибувши в діючу армію, дезертирувати, прихопивши з собою зброю. Це явище мало масовий характер [1, с. 75].

Яскравим прикладом був відомий у Російській імперії злочинець Сашко Семінарист, який керував зухвалою бандою вбивць і грабіжників, особисто вбивав з надзвичайною жорстокістю, відрізає частини тіл невинних жертв. Сашко Семінарист – легенда злочинного світу імперії, про якого писав відомий сищик А. Ф. Кошко, а 1915 р. навіть зняли 4-серійне німе кіно, що користувалося шаленою популярністю. Затримали Сашка Семінариста у 1913 р. і засудили до страти, але покарання пом'якшили, замінивши на 20 років каторжних

робіт. Після березневої амністії 1917 р. він висловив бажання служити на фронті й був звільнений. Замість театру воєнних дій Сашко Семінарист приїхав до Москви, помстився своїм колишнім поплічникам, що зрадили його, і взявся за своє колишнє «криваве ремесло». Якщо у березні–серпні 1916 р. у Москві було вчинено 3618 злочинів, то за той же період 1917 р. – 20 268. Кількість убивств зростає вдасятеро, грабежів – у 14 разів [16, с. 64–65].

Зрозуміло, що кримінальні кола радо зустріли амністію, яка, за умов зруйнованої правоохоронної системи, давала можливість вийти на свободу і продовжувати, майже безкарно, злочинну діяльність.

Але і широка громадськість, обивателі, і навіть науковці-правники широко вітали всі ці «перетворення». Ось що писав про загальнокримінальну амністію професор П. І. Люблінський у квітні 1917 р.: *«светлые лучи новой зари проникли и в темницы, и в далекие пустыни ссылки, и призвали к новой жизни тех, кто был изъят из нее как вредный или опасный член общества»*. Амністія, *«исполненная верой в положительные качества человеческой личности, воскрешает в душе каждого стремление к внутреннему перерождению [...] нравственный долг велит не забыть о тех, которые, совершив ошибки и преступления в прошлом, будут охвачены общим порывом нравственного очищения [...] На обломках старой тюрьмы открывается место для новых творческих начинаний, и следует привлечь внимание юристов и широких общественных кругов к важной коренной перестройке нашей карательной системы»*. Однак після перших місяців

підйому, писав учений, слід чекати значного зростання рівня злочинності, що буде зумовлено політичними, економічними потрясіннями та війною. Він сподівався, що цьому буде протиставлено розумну політику попередження злочинів і каральної репресії, основа якої буде намічена заздалегідь [15, с. 3, 18]. Якою ж була ця політика Тимчасового уряду?

У результаті амністії «тюремне населення» скоротилося на 4/5. Станом на 1 березня 1917 р. в імперії утримувалося близько 158 тис. осіб, у липні 1917 р. – 25 тис., у вересні – 36 тис. [3, с. 86]. Значне зменшення кількості ув'язнених, у свою чергу, спричинило скорочення тюремного персоналу й установ виконання покарань.

Після відставки начальника Головного тюремного управління Російської імперії П. К. Грана, за пропозицією міністра юстиції О. Ф. Керенського, 7 березня 1917 р. Тимчасовий уряд призначив нового очільника відомства – професора О. О. Жижиленка [17, с. 42].

Головне тюремне управління у складі Міністерства юстиції розпочало розроблення нової доктрини у сфері реалізації кримінально-виконавчої політики. Зміна засад діяльності тюремного відомства була зумовлена як кримінальною політикою Тимчасового уряду, ключовим моментом якої стала амністія, так і загальними ліберально-демократичними, багато в чому популістськими, перетвореннями.

У наказі начальника Головного тюремного управління № 1 від 8 березня 1917 р. зазначалося, що головне завдання покарання – перевиховання людини. Для його належного здійснення передусім необхідно

проявити гуманність до ув'язнених і повагу до їх особистої гідності [7, с. 93].

Відповідно до цього відбулося послаблення режиму утримання: заборонено застосовувати суворі заходи дисциплінарного впливу, зокрема покарання різками, скасовано всі види кайданків та одягнення «гамівної сорочки», надано можливість залишати камери незамкненими та короточасний вихід у місто тощо. Звертатися до засуджених слід було лише на «Ви». На зміну поняттям «арештант» і «тюрма» прийшли «засуджений» і «місця ув'язнення».

Головне тюремне управління також було перейменовано в Головне управління місць ув'язнення (ГУМУ) (26 квітня 1917 р.) [3, с. 92]. У наказах начальника ГУМУ вказувалося на можливий відхід від Загальної тюремної інструкції, акцентувалася увага на посиленні виховно-корегуючої складової тюремного режиму, забезпеченні нормальних комунально-побутових умов відбування покарання тощо.

Реформування пенітенціарної системи упродовж березня–червня 1917 р. здійснювалося за такими напрямками: послаблення режиму утримання засуджених, зміна вимог до тюремного персоналу, запровадження начал самоврядування як серед засуджених, так і серед службовців.

У губерніях управління місцями позбавлення волі здійснювали губернські тюремні інспекції (як це було і до революції), що, крім ГУМУ, були підпорядковані губернським комісарам. Пізніше вони були перейменовані в губернські управління місцями ув'язнення та включені до складу губернських виконавчих ко-

мітетів. У віданні губернських тюремних інспекцій знаходилися, насамперед, тюрми губернських міст, а також дрібніші повітові місця ув'язнення. Циркуляри ГУМУ зазвичай передавалися губернським комісарам, а вже вони – губернським тюремним інспекторам чи безпосередньо начальникам тюрем. До управління тюрмами на місцях також мали стосунок громадські комітети та їх виконавчі бюро, які обирали з-поміж своїх членів комісарів у тюремних справах. Останні нерідко втручалися в роботу тюремних інспекцій, що призводило до суперечок в управлінні тюремними справами [6, с. 30–31]. Після амністії в столичних містах та регіонах масово створювалися усілякі громадські комітети колишніх політкаторжан та «несправедливо» засуджених, що теж активно намагалися впливати на управління тюремними справами.

ГУМУ розробило Тимчасове положення про губернські управління місцями ув'язнення [4, с. 45]. Однак і функції, і штати, а нерідко і керівники місцевих тюремних відомств залишалися ті ж самі, що і за царату [18, с. 11]. На вакантні посади місцевих тюремних комісарів міністр юстиції за поданням начальника ГУМУ призначав переважно колишніх присяжних повірених, які, природно, не мали досвіду управління в'язницями, а тим більше в такий складний період. Так, новопризначений харківський тюремний комісар присяжний повірений Л. М. Переверзев після короткого ознайомлення зі справами місцевого тюремного відомства відразу ж відмовився від посади.

Місця ув'язнення українських губерній, де паралельно встановилася влада Центральної Ради, перебу-

вали у віданні місцевих тюремних інспекцій, що підпорядковувалися безпосередньо ГУМУ. Це доводять звернення начальників тюрем і тюремних інспекторів українських губерній у спірних питаннях до очільника ГУМУ О. О. Жижиленка.

Зокрема, у жовтні 1917 р. міський комісар Києва К. П. Василенко, відразу після призначення на посаду, викликав до себе губернського тюремного інспектора, заявивши, що вважає його та київські тюрми підвладними собі. Інспектор відмовився з'явитися і вказав, що це не в компетенції міського комісара, після чого К. П. Василенко перейшов до погроз. Тюремний інспектор, імовірно, звернувся до керівництва ГУМУ. Для вирішення конфлікту знадобилася телеграма начальника ГУМУ О. О. Жижиленка, у якій зазначалося, що «постанова Тимчасового уряду 19 вересня (про заснування посад губернських і городських комісарів) не змінила колишніх взаємовідносин губернського комісара і тюремної інспекції, яка на точній підставі існуючого закону лишається, як і раніше, під керуванням губернського комісара і може перейти під ваше керування тільки на підставі особливого законодавчого акту» [19].

На новоорганізованих у травні 1917 р. у Петрограді пенітенціарних курсах близько третини слухачів (16 осіб) були тюремними службовцями з українських губерній, а саме начальники Київської губернської, Подільської повітової, Херсонської каторжної, Донецької окружної, Острозької, Лубенської та Сумської тюрем, помічники начальників тюрем, працівники канцелярій губернських тюремних інспекцій та ін. [20]. Випускники курсів отримували відповід-

не свідомство, що давало їм перевагу при зайнятті посад тюремної адміністрації [17, с. 248].

Курси були організовані з ініціативи начальника ГУМУ О. О. Жижиленка, який вважав підбір і підготовку нових кадрів, здатних вирішувати завдання, що постали перед тюремним відомством після революції, однією з основних складових перетворень у пенітенціарній системі. Старі ж кадри, як ішлося в одному з наказів начальника ГУМУ (№ 2 від 17 березня 1917 р.), виховані в атмосфері безправ'я і неповаги до людської гідності попереднього ладу, визнавалися мало придатними для здійснення завдань тюремної перебудови, що постали в умовах оновленого державного ладу й вільного громадського життя [21, с. 262].

На місцях наміри голови управління провести заміну кадрів були сприйняті з обережністю. У відповідь на зазначений циркуляр начальник Верхньодніпровської тюрми В. С. Котляр подав на ім'я О. О. Жижиленка рапорт такого змісту: *«Мне кажется, для того, чтобы выразить с такою непреложностью общие положения о тюремном персонале, о его воспитании и отношении к человеческой жизни, а также непригодности его к осуществлению задач тюремного переустройства, с какою это выражено в циркуляре, нужно больше обоснованности в своем суждении, побольше неопровержимых и фактических данных и поменьше шаблона, дешевых средств для своей популярности, показательной деятельности в духе новых веяний. Бросить в лицо имеющемуся в настоящее время всему тюремному персоналу, что он воспитан «в атмосфере бесправия и неуважения к человеческой личности и*

усвоил навыки прежнего строя» – это не значит преподать людям гуманитарные правила, которых они должны придерживаться и которыми они должны руководствоваться по службе, а это ни на чем не основанное и незаслуженное оскорбление, нанесенное людям без всякого на то нравственного права, по праву лишь сильного безответственного начальника в отношении к зависящим от него по службе безответным подчиненным... Что во всякой деятельности должна требоваться специальная подготовка, с этим нельзя не согласиться – это аксиома – истина, не требующая доказательств, хотя могут быть исключения из этого правила, как, например, Вы, Гражданин Профессор, без специальных познаний в деле тюремного управления и вдруг стали во главе Главного тюремного управления или назначивший Вас на этот пост бывший Министр юстиции А. Ф. Керенский, человек не военный и не обладающий специальной военной подготовкой, теперь Военный и Морской Министр; существует много и других аналогичных примеров, но я все-таки думаю, что они не изменяют общего правила» [21, с. 263].

Прихильники царського режиму або нелояльні до нової влади представники тюремної адміністрації повинні були бути звільнені. Нерідко приводом для порушення справи про політичну неблагонадійність тюремних службовців були скарги засуджених. Для визначення кандидатів на звільнення у зв'язку зі скороченням штатів залучалися представники громадських організацій. Під час заміщення вакантних посад рекомендувалося призначати на них осіб, які в тюремному відом-

стві до того ніколи не служили [5, с. 335, 343, 344.]. Більшість начальників тюрем, які були досвідченими фахівцями, у перший місяць революції як поплічники царського режиму були відправлені на фронт спокутувати провину.

Натомість наказом начальника ГУМУ від 27 квітня 1917 р. було дозволено формування органів самоврядування засуджених та вибори старост з-поміж ув'язнених, які мали підтримувати належний режим у місцях позбавлення волі. Цей наказ лише легімітизував фактичний стан справ у місцях ув'язнення, оскільки ще в перші дні революції там стали утворюватися так звані тюремні республіки.

8 березня 1917 р. 1600 в'язнів Одеської тюрми влаштували бунт і вимагали амністії карним злочинцям. Ув'язнені обрали тюремний виконавчий комітет у складі 10 осіб на чолі зі старостою – Григорієм Котовським. Комітет фактично керував діяльністю тюрми, забезпечував харчування, охорону і діяв у повній згоді з підпоручиком Диманом, який формально очолював тюрму після того, як колишнього її очільника відправили на фронт.

У відповідь на оприлюднення результатів перевірки тюрми товаришем прокурора М. В. Желудкіним Г. Котовський написав відкритий лист від імені ув'язнених на захист виконуючого обов'язки начальника підпоручика Димана й установленого в тюрмі режиму. Тюремний комітет і староста були впевнені, що саме вони є реальною владою в тюрмі, і саме так має бути за нових революційних порядків. На зауваження М. В. Желудкіна у звіті, що управляти тюрмою має фахівець з досвідом ро-

боти в тюремній сфері, Г. Котовський «по-революційному» відповідав, що було б дуже прикро, якщо б людина, яка має авторитет і користується повагою серед засуджених, змушена була б передати управління тюрмою особі, обізнаній зі «старими порядками». Звіт товариша прокурора, як зазначав Г. Котовський, повертає нас до часів Курлова й Максимовського (начальники Головного тюремного управління – О. С.) і не відповідає новим порядкам і «гражданственности» [22].

Тогочасні газети повідомляли про встановлення в Одеській тюрмі «тюремної республіки»: усі камери відчинені, усередині огорожі – жодного наглядача, повне самоврядування засуджених, Котовський люб'язно водить екскурсії [23]. У березні-квітні Г. Котовський неодноразово відлучався з тюрми для вирішення питання щодо свого умовного звільнення, надавав допомогу Секції суспільної безпеки виконавчого комітету Ради робітничих депутатів у затриманні провокаторів і карних злочинців. Був засудженим, проте разом з міліцією брав участь у проведенні обшуків та арештів, оскільки заявив, що знає всіх злочинців в Одесі й може допомогти їх заарештувати чи перевиховати.

Зміна колишніх тюремних порядків відбувалася публічно й широко віталася громадськістю. 26 березня 1917 р. газета «Одеські новини» опублікувала повідомлення, що «Вчора під час антракту в Міському театрі відбувся оригінальний аукціон. Продавалися кайданки Григорія Котовського. Кайданки за 3100 руб. придбав Гомберг для Міського театру, де вони і будуть зберігатися (намір, між іншим, досить безглуздий).

У кафе Фанконі продано ручні кайданки Котовського за 75 руб.» [24].

Послаблення режиму й підтримання його шляхом самоврядних інституцій з-поміж засуджених мало негативні наслідки для пенітенціарної системи. Фактично це призвело до того, що тюремна адміністрація, яка не влаштовувала засуджених, була усунута від управління тюрмами, що посилювало анархію й хаос.

У результаті антиурядових виступів та липневої політичної кризи Тимчасовий уряд у серпні–вересні 1917 р. поступово почав відходити від ліберальної політики. У свою чергу, ГУМУ, зважаючи на критичну ситуацію в тюремній системі, удалося до посилення режиму утримання та відновлення чіткого підпорядкування чинів тюремного відомства.

Циркуляр ГУМУ № 74 від 5 вересня 1917 р., разом зі скасуванням низки пільг для ув'язнених, ліквідував їхнє право на представництво через старост або уповноважених. Керівництво тюремними установами та відповідальність за роботу безпосередньо покладалася на начальників тюрем, які були в підпорядкуванні губернського комісара та тюремної інспекції. Профспілкам заборонялося скликати збори чи з'їзди для обговорення будь-яких проблем тюремного відомства. Такі заходи могли бути проведені виключно з ініціативи губернських комісарів чи ГУМУ. Лише начальник установи міг ухвалювати рішення про заміщення вакантних посад старших і молодших наглядачів. При прийнятті на службу вони повинні були внести заставу в розмірі половини місячного окладу. За дисциплінарні проступки начальник установи міг накладати такі стягнення: зауваження, догана, грошо-

вий штраф, що не перевищував 25% окладу, пониження в посаді, звільнення зі служби. З огляду на підвищення окладів працівників тюремних установ, до них висувалися й жорсткіші вимоги, хоча в умовах інфляції та нерегулярного фінансування це підвищення не було відчутним.

До ухвалення нової тюремної інструкції циркуляр установлював такий порядок утримання та нагляду: камери (одиначні та загальні) цілодобово повинні бути замкнені, самовільний перехід з камери в камеру заборонявся, новоприбулі, перед розміщенням у камери, обов'язково проходили особистий огляд. Циркуляр приписував якомога частіше обшукувати приміщення камер і засуджених з метою виявлення недозволених предметів, пошкодження вікон, замків тощо. Залишати місця ув'язнення, зокрема задля побачення з рідними, придбання чи збуту речей, заборонялося. Вихід на прогулянку, час і тривалість якої чітко регламентувалися, у лазню, до кімнати побачень допускався лише невеликими групами, після чого засуджені підлягали обшуку. За порушення режиму передбачалися такі дисциплінарні стягнення: зауваження, догана, позбавлення побачень на місяць, позбавлення права купувати продукти харчування та предмети першої необхідності, переведення в одиначну камеру й поміщення в карцер [3, с. 99].

Поступовий відхід ГУМУ від курсу лібералізації пенітенціарної політики був зумовлений суспільно-економічним становищем країни, соціальною поляризацією та радикалізацією, що невдовзі привело до жовтневого перевороту, який поклав край правлінню Тимчасового уряду.

Щодо української влади, то після ліквідації ГУМУ вона була змушена самостійно опікуватися тюремним питанням. Центрального органу управління тюрмами в УНР створено не було, у губерніях продовжували функціонувати тюремні інспекції. 5 листопада 1917 р., з огляду на більшовицький переворот, оголошено наказ тюремним начальникам щодо запобігання заколотам, бешкетам і втечам арештантів. У ньому ж вищій «догляд» за тюрмами й арештами на всій території УНР передано Генеральному секретаріату судових прав [25].

У документі під назвою «Завдання Генерального Секретарства в справах судових», розробленому секретаріатом у другій половині грудня 1917 р., серед департаментів та управ передбачалося створити й Тюремну управу [26]. Але, очевидно, з огляду на наступ Червоної армії та кризи Центральної Ради, організувати тюремне відомство до весни 1918 р. не вдалося.

У лютому 1918 р., коли в Києві встановилася влада рад, при виконавчому комітеті Ради робітничих, солдатських та селянських депутатів створено київський губернський судовий комісаріат, одним із завдань якого визначено «організацію тюремної справи на нових засадах» [27]. У північно-східних регіонах, підконтрольних більшовикам ще з кінця січня 1917 р., тюремні інспекції мали переходити у відання крайового (обласного) комісара юстиції, контроль якого, як писав у своїх спогадах чернігівський тюремний інспектор Д. В. Країнський, «проявлявся почти исключительно в наблюдении за расходованием на тюремные нужды денежных сумм» [18, с. 11–12].

Центральна Рада до «справ тюремних» повернулася лише навесні 1918 р. У березні Головну тюремну управу (ГТУ) очолив Олександр Володимирович Монкін. Він мав досвід роботи в Головному тюремному управлінні Російської імперії, а за Тимчасового уряду – в ГУМУ. У списках тюремного відомства за 1915 р. зазначалося, що О. В. Монкін – секретар Новгородської губернської тюремної інспекції; з 1916 р. – «причислен к Министерству Юстиции» та, ймовірно, відкомандирований до Головного тюремного управління [28]. Його прізвище фігурує серед викладачів згаданих пенітенціарних курсів, організованих ГУМУ в травні 1917 р., де він читав тюремну статистику та звітність [4, с. 71]. Як О. В. Монкін опинився 1918 р. в Києві, наразі невідомо, але можемо припустити, що, як і багато інших колишніх державних службовців, залишив Росію після встановлення там радянської влади. Отже, очільником ГТУ УНР став фахівець у тюремній справі з досвідом роботи в центральному тюремному відомстві.

Звернення до комісара ГТУ губернських тюремних інспекторів містять цінну інформацію про стан тюремної системи держави в цей непротий період. Інспектори наголошували на жалюгідному становищі підлеглих чинів тюремної адміністрації та просили про термінову допомогу: «Одежа дозорців перетворилася на шмаття. Вони не одержували за 1915–1917 рр. нічого, крім грошей за чоботи і черевики». 23 березня тюремний інспектор Київщини подав чергову доповідь центральній тюремній адміністрації, де вказав, що через не своєчасність виплати грошового утримання та недостатні для життя

оклади тюремників «серед дозорців виявляється масове бажання кидати уряд і великий упадок дисципліни, що вводить у безвихідне становище начальників в'язниць, безсилим тому встановити який треба порядок і варту у в'язниці» [9, с. 361].

Для того, щоб уявити стан місцевих тюрем, наведемо текст листа київського губернського тюремного інспектора, надісланого у квітні 1918 р. комісару ГТУ О. В. Монкіну, який уперше опубліковано в монографії «Охоронний апарат Української Держави (квітень–грудень 1918 р.)»: *«Пережившие в течение более годичного периода ряд глубоких потрясений, сопровождавшихся неоднократными разгромами некоторых тюрем, насилием над служащим персоналом, тюремные учреждения каждый раз немедленно возобновляли свою тяжелую и ответственную деятельность, продолжали функционировать. Такого рода, скажу прямо, подвиг совершался благодаря исключительно глубокой преданности служащих своему делу и сознанию служебного долга. Между тем, какой-то печальный рок тяготеет над служащими по тюремному ведомству: они остаются по-прежнему изолированными от той массы служащих других ведомств, служба которых давно и неоднократно обеспечена соответственно действительным современным жизненным потребностям.*

Все ходатайства мои об улучшении материального положения служащих, инициатива и законодательные предположения Центральных управлений об увеличении окладов не осуществляются до сего времени, встречая стойкие препятствия, обусловленные рядом событий за последние 8 месяцев.

С грустью и тревогой я начинаю наблюдать наступление грозных признаков развала тюремного дела, необеспеченность служащих заставляет их бросать службу и искать более выгодной; более сознательные работники также не в состоянии бороться с нуждой, невыносимой вследствие дороговизны и несвоевременной получки и без того недостаточного содержания. Остающиеся еще на службе подавлены нуждой и не видят просвета в будущем. Понижается работоспособность, всплывает какая-то апатичность к делу и вообще гаснет дух.

К Вам, Глубокоуважаемый Александр Владимирович, как давнишнему члену нашей тюремной семьи, обращаюсь с просьбой во имя тюремного дела примите меры к скорейшему проведению в жизнь надлежащего материального обеспечения тюремных служащих, этим достигнута будет не только справедливая оценка службы и деятельности труженников, но это придаст бодрость и силы наладить дело и повести его надлежащим образом» [9, с. 362–363].

Питання стану тюрем неодноразово обговорювалися на засіданнях Центральної Ради. 13 квітня 1918 р. міністр судових справ С. П. Шелухін, відповідаючи на інтерполяцію (запит – О. С.) щодо становища заарештованих, зазначив, що «воно тяжке через руїну по тюрмах і голод, бо по старому пайку їм дають усього 50 коп. на харчування в день, тоді як фунт хліба коштує 1 руб. – 1 руб. 20 коп. [...] Взагалі ж тепер заарештованих значно менше, ніж було раніше». Далі міністр ознайомив Раду зі становищем в'язнів Лук'янівської тюрми та інших місць ув'язнення.

Задовольнившись відповіддю міністра, Рада висловила сподівання, що Міністерство «вживе всіх заходів, щоб скоріше було внесено в Центральну Раду відповідні законопроекти, котрі урегулюють правосудіє» [29, с. 271–272].

17 квітня 1918 р. на засіданні Ради народних міністрів за пропозицією міністра судових справ С. П. Шелухіна ухвалено встановити в народному Міністерстві судових справ посаду начальника Головної тюремної управи, з правами товариша народного міністра, і призначити на цю посаду А. Г. Вязлова (В'язлова) [29, с. 271–272].

Андрій Григорович Вязлов був фаховим юристом, працював у судових установах, зокрема мировим суддею на Звенигородщині, обирався депутатом І Державної думи. Належав він до партії кадетів, пізніше – до УПСФ. У березні 1917 р. А. Г. Вязлов був призначений Тимчасовим урядом волинським губернським комісаром. На початку квітня 1917 р. Центральна Рада обрала його суддею Генерального суду [30, с. 165–166].

Після гетьманського перевороту А. Г. Вязлов зберіг посаду очільника тюремної системи, що, як відомо, перебувала у досить скрутному становищі й вимагала ефективного управління. Слід відзначити, що сам факт приходу до влади гетьмана П. П. Скоропадського вже сприймався на місцях як стабілізуючий чинник.

Досить красномовно стан тюремної дисципліни і момент гетьманського перевороту описує, зі слів чернігівського тюремного інспекто-

ра Д. В. Країнського*, генерал В. А. Мустафін у своїх спогадах (з Д. В. Країнським він, імовірно, зустрівся в лавах Добровольчої армії або ж в еміграції – О. С.). Революція, незважаючи на значні зміни серед вищих чинів тюремного управління, що «виразилися у звільненні й навіть убивстві тюремних інспекторів», не відбилася на долі Д. В. Країнського: він залишався на своїй посаді упродовж 1910–1919 рр.

Про події квітня 1918 р. губернський тюремний інспектор згадував так: *«Работать приходилось при самых тяжелых условиях, подвергаясь на самом каждом шагу оскорблениям, унижениям. Дисциплина среди служащих падала с каждым днем, наступила анархия. Надо было делать величайшие усилия, чтобы все не развалилось окончательно. Надзиратели не слушали начальников тюрем, начальники тюрем игнорировали тюремного инспектора, тюремные сидельцы-арестанты – не соблюдали правил для содержащихся в тюрьмах, не слушались, терроризировали надзирателей. Служба по тюремному ведомству становилась пыткой, принося каждый день новые терзания, оскорбления и т. п. Надзиратели не только перестали рапортовать начальству, но и позволяли себе в отношении его грубости, не отдавали установленной чести, курили и сидели в присутствии начальников, самовольно уходили с дежурств. Словом, тюремный порядок разлезался по всем швам!»* [31, с. 473].

«Однажды к Краинскому рано утром является начальник тюрьмы

---

* У мемуарах прізвище зазначено – Кримінський, але немає сумніву, що йдеться про Д. В. Країнського.

и докладывает, что в тюрьме «неблагополучно». Как ни старается Краинский выяснить, что он подразумевает под «неблагополучно», это ему не удастся, начальник тюрьмы не может связно передать, на чем он основывает свой вывод, чего он ожидает. Он твердит только, что один из наиболее распушенных надзирателей не только при его приближении встал, отдал честь, но даже подошел с рапортом; двери в камерах оказались на запоре, в тюрьме воцарилась какая-то «жуткая» тишина! Начальник тюрьмы предложил самому Краинскому убедиться, что происходит что-то неладное. Краинский отправился в тюрьму. Изумлению его не было конца: тюрьма как бы вернулась к своему прошлому состоянию до революции, даже коридоры были выметены, не было табачного дыма, гомона среди арестантов!

Краинский решил немедленно же поехать и поделиться своими впечатлениями, тревогой и недоумением с прокурором, не считаясь с ранним для последнего часом дня: было около 10 час., а прокурор выходил после своего туалета не ранее 12 час. из спальни. Однако оказалось и тут неожиданность. Прокурора он застал, правда, еще в халате, и на ногах и при том в необычно радостном, возбужденном состоянии духа. Первыми его словами были: «Ну, поздравляю, новость-то какая радостная! Многообещающая!» Краинский и начальник тюрьмы сказали, что им ничего неизвестно, что могло бы их обрадовать. «А, как же, вы разве не знаете, что в Киеве избрали гетмана!». Этим и объяснялась происшедшая перемена в тюрьме; известие об избрании Скоропадского, как рассказывали потом надзиратели, дошло

до них, арестантов, ранее, чем до начальства, как весть о возвращении «старого режима», конца их своеволия и распушенности» [31, с. 474].

Політика гетьманського уряду спрямовувалася, насамперед, на встановлення правопорядку, що не можливо було реалізувати за відсутності налагодженого механізму державних органів. В уряді Ф. Лизогуба постійно точилася боротьба між проукраїнсько налаштованими урядовцями та представниками колишнього царського державного апарату, що як фахові управлінці були закликані на посади міністрів та службовців. Часто каменем спотикання ставало питання мови. Так, Д. І. Донцов став свідком однієї комічної сцени в колишньому царському палаці, де розташувалися міністерства: до «віце-міністра внутрішніх справ Вишневського прийшов Світозар Драгоманов, щоби зголосити свою димісію (був урядовцем в однім міністерстві Центральної Ради), бо не хотів лишатися при «антиукраїнським уряді гетьмана». При цій сцені Вишневський говорив по-українськи, а Драгоманов по-російськи» [32, с. 43].

Імовірно, А. Г. Вязлов як федераліст і проукраїнський політик цілком влаштував міністра судових справ М. П. Чубинського, тому й зберіг посаду начальника Головної тюремної управи і за гетьманського правління.

У вітчизняній історико-правовій літературі помилково зазначено, зокрема О. В. Тимошуком та В. М. Чисніковим, що в уряді Ф. А. Лизогуба Головне управління місцями ув'язнення очолював В. Є. Рейнбот [9; 13; 33; 34]. Так, О. В. Тимошук писав: «4 червня 1918 р. В. Рейнбот, який тоді очолю-

вав тюремні інституції» порушив перед Радою Міністрів питання про надання додаткового кредиту для ремонтних робіт у місцях ув'язнення [13, с. 89–90]. Однак в архівній справі, на яку посилається автор, про В. Рейнбота не згадується, натомість подання до Ради Міністрів від 4 червня 1918 р. підписано А. Г. Вязловим [35]. Він же був присутній при обговоренні цього питання на засіданні уряду як представник відповідного відомства [37, с. 456–457].

Крім того, в опублікованих спогадах В. Є. Рейнбота і протоколі його допиту Верховною слідчою комісією Директорії в січні 1919 р. він писав, що виїхав з Петрограда до України «близько 2 серпня» 1918 р. [31, с. 65, 780]. Отже, В. Є. Рейнбот фізично не міг очолювати Головну тюремну управу чи Головне управління місцями замкнення в червні–липні 1918 р. і з «присутньою йому енергією» взятися «за доручену справу» [34, с. 188].

11 липня 1918 р. на розгляд Ради Міністрів подано законопроект, що, серед іншого, визначав структуру й повноваження центрального апарату тюремного відомства та засади діяльності тюремних установ. 15 липня Закон «про зміну назви Міністерства Судових Справ, про ухвалу статуту головного Управління місцями замкнення з головною інспекцією пересилання в'язнів і про штати Центральних Установ Міністерства Юстиції» підписав Гетьман.

Відповідно до закону в складі Міністерств юстиції було створено Головне управління місцями замкнення (ГУМЗ) з Головною інспекцією пересилання в'язнів (ГІПВ), що підпорядковувалася безпосередньо начальникові ГУМЗ. Закон вводив у

дію Статут ГУМЗ і ГІПВ, а також установлював нові штати центрального апарату (79 осіб) [34]. Начальник ГУМЗ зберіг статус заступника міністра юстиції й обов'язково був присутній на засіданнях уряду при обговоренні питань, що стосувалися тюремної сфери.

Головному управлінню місцями замкнення, відповідно до Статуту, підпорядковувалися всі тюремні інспекції та місця ув'язнення, крім арештантських помешкань при міліції, що перебували у віданні Міністерства внутрішніх справ. При ГУМЗ була започаткована Рада в справах місць замкнення (подібний дорадчий орган існував у часи імперії та Тимчасового уряду), до якої входили керівники ГУМЗ, представники Міністерства юстиції, голова Київської судової палати, прокурор цієї ж палати, представники окружного суду, представники органів міського самоврядування та благодійних товариств [36].

До вересня начальником ГУМЗ залишався А. Г. Вязлов. 23 серпня з ініціативи міністра юстиції О. Ф. Романова, який, на протигагу федералісту А. Г. Вязлову, намагався «посилити» підпорядковане йому відомство фахівцями проросійського напрямку, першим заступником начальника ГУМЗ був призначений О. І. Александрович, а 4 вересня заступником – колишній очільник Головної тюремної управи УНР О. В. Монкін [30, с. 162; 37, с. 240, 271].

Після відставки А. Г. Вязлова, який у жовтні зайняв крісло міністра юстиції, Рада Міністрів 28 вересня призначила начальником ГУМЗ Олександра Івановича Александровича [37, с. 308]. Його заступником 5 лис-

топада став член консультативної ради при Міністерстві юстиції знаний учений-криміналіст, приват-доцент Новоросійського університету, в минулому заступник прокурора Санкт-Петербурзького окружного суду М. М. Абрашкевич* [37, с. 308].

На місцях управління тюремною системою покладалося на тюремні інспекції (9 по всій державі), що розподілялися на два розряди залежно від кількості в'язниць та районів компетенції. Усі місця ув'язнення поділялися на п'ять рядів. До першого належали найбільші в'язниці з кількістю місць від 1200 до 900. Це, зокрема, були Харківська каторжна тюрма, Київська губернська тюрма, Одеська тюрма та ін. До другого і третього – в'язниці з наповненістю 700–500 і 400–250 осіб, відповідно. До четвертого розряду – повітові в'язниці на 200–150 ув'язнених. До п'ятого – місця замкнення на 100–50 осіб [9, с. 364–365].

Загалом тюрми Української Держави були розраховані на утримання близько 24 тис. осіб. Відповідно до режиму, камери були загальні й одиночні. Найбільше «місць для замкнених» було на Харківщині: 3869 – загальних і 461 – «самотна». Цікаве їх співвідношення було в Одесі – 678 загальних камер і 407 – «самотних» [38]. Пояснюється це тим, що Одеський тюремний замок початково зводився як одиночна тюрма.

За часів Гетьманату постійно виділялися кошти на потреби тюремної адміністрації, погашення заборгованості з грошового та речового забезпечення, озброєння сторожі

тощо. Хоча варто відзначити, що увага ГУМУ та уряду була переважно зосереджена на проблемах тюремної сторожі, а не засуджених. Уряд намагався встановити певні заохочення для службовців тюремного відомства, зокрема щорічні пенсії для колишніх службовців і членів їх родин, грошове утримання для чиновників, які залишилися без посад під час реформування відомства тощо. Так, 6 листопада уряд ухвалив доповнити закон від 15 липня 1918 р. положеннями, що передбачали право окремих категорій тюремних службовців на «скарбове помешкання, на додаткове утримання та на одержання скарбової одежі, взуття та озброєння» [37, с. 680].

Не залишилася поза увагою тюремного відомства і проблема організації праці засуджених. 29 липня на засіданні уряду слухали питання «про заснування особого центрального фонду для організації та розвію робіт тюремних в'язнів цивільного відомства». Також було надано позичку на 3 роки кредиту на купівлю за кордоном «спеціальних речей, необхідних для влаштування тюремних майстерень» [37, с. 547].

Наприкінці листопада 1918 р. на засіданні Ради Міністрів розглянуто Закон про встановлення штатів Губерніальних Тюремних Інспекцій і Тюремної Інспекції м. Миколаєва, а також штатів управлінь окремими місцями замкнення і про асигнування в розпорядження Міністра юстиції 7 956 000 крб на утримання персонального складу і на канцелярські видатки в цих тюремних інституціях.

* Статтю про М. М. Абрашкевича буде опубліковано у найближчому номері журналу Вісник Пенітенціарної асоціації України.

Закон затверджено Гетьманом 28 листопада 1918 р. Цей нормативний акт доповнював згаданий закон від 15 липня, визначаючи штати та оклади службовців тюремних інспекцій. З асигнованої суми 414 133 крб виділялося на утримання служущих тюремних інспекцій; 2 028 333 крб – на утримання служущих управліль місцями замкнення; 5 330 400 крб – на утримання персонального складу тюремної сторожі; інші ж кошти – на канцелярські видатки [39].

Таким чином, з ухваленням двох зазначених нормативних актів, на законодавчому рівні було закріплено організаційні засади функціонування центрального органу управління – ГУМЗ, регіональних управліль – губернських тюремних інспекцій та тюремних установ на місцях.

25 листопада також було ухвалено постанову Ради Міністрів про призначення збільшених пенсій колишнім працівникам Головного управління місць замкнення та їх сім'ям [39].

Восени 1918 р. в установах виконання покарань утримувалася значна кількість в'язнів. Міністр юстиції А. Г. Вязлов 11 листопада запропонував створити на місцях з представників Мін'юсту та МВС комісії з перегляду справ заарештованих. Однак більшість Ради Міністрів не підтримала такий крок, розуміючи, що звільнені поповнять лави противників гетьманської влади [30, с. 141].

Підтримка правопорядку, як і зовнішня охорона в'язниць, у країні забезпечувалася переважно союзницькими військами. Коли вони залишили країну, тюремна сторожа опинилася в досить скрутному становищі і під час антигетьманських виступів і втеч з в'язниць у грудні 1918 р.

опору майже не чинила [13, с. 91].

З приходом до влади Директорії, тюремне відомство знову опинилося у стані невизначеності. Лише в липні 1919 р. С. Петлюра затвердив тимчасовий «Статут внутрішньої служби», що детально регламентував питання виконання покарань, визначав нормативно-правові та організаційно-структурні засади діяльності державних органів та установ виконання кримінальних покарань, права та обов'язки посадових осіб, причетних до виконання присудів, а також засуджених, умови й підстави утримання та звільнення засуджених [40, с. 11].

Висновки. Отже, основою пенітенціарної доктрини Тимчасового уряду була гуманізація системи виконання покарань, що послідовно реалізовувалося ГУМУ, не без тиску зовнішніх факторів, упродовж березня–червня 1917 р. Реформування здійснювалося за такими напрямками: послаблення режиму утримання засуджених, зміна вимог до тюремного персоналу, запровадження начал самоврядування як серед засуджених, так і серед службовців.

Однак ліберальна політика, загальні псевдодемократичні, багато в чому популістські, наміри щодо організації діяльності адміністрації місць ув'язнення волі й режиму утримання засуджених призвели фактично до краху системи виконання покарань. Щодо кадрової політики, то нехтування професіоналами тюремної справи і ставка на революційно свідомих працівників, які, однак, не мали досвіду роботи в такому специфічному відомстві, стали причиною того, що ГУМУ й тюремна адміністрація втратили конт-

роль над процесом відбування покарань, а часто і над тюрмами загалом.

У результаті антиурядових виступів та липневої політичної кризи Тимчасовий уряд у серпні–вересні 1917 р. почав відходити від ліберальної політики. ГУМУ, зважаючи на критичну ситуацію в тюремній системі, вдалося до посилення режиму утримання та відновлення чіткого підпорядкування чинів тюремного відомства.

Місця ув'язнення українських губерній, де паралельно встановилася влада Центральної Ради, у лютому–жовтні 1917 р. перебували у віданні місцевих тюремних інспекцій, що підпорядковувалися безпосередньо ГУМУ. Центральна Рада жодним чином не проявляла управлінських амбіцій щодо тюремного відомства. Головна тюремна управа у складі Міністерства судових справ була організована лише у березі 1918 р. Її першим очільником став колишній службовець Головного управління місцями ув'язнення Тимчасового уряду О. В. Монкін. З 17 квітня до вересня 1918 р. начальником Головної тюремної управи, а з липня 1918 р. – Головного управління місцями замкнення, був А. Г. Вязлов.

Наприкінці вересня 1918 р. відомство очолив О. І. Александрович.

Уряд Гетьмана Павла Скоропадського значно більше ніж попередники опікувався проблемами тюремної системи. Було ухвалено низку законодавчих актів, що регламентували діяльність центрального органу управління, губернських тюремних інспекцій та установ замкнення на місцях. Зокрема, це – Закон про ухвалу статуту Головного управління місцями замкнення з Головною інспекцією пересилання в'язнів і про штати Центральних Установ Міністерства Юстиції та Закон про встановлення штатів Губерніальних Тюремних Інспекцій і Тюремної Інспекції м. Миколаєва, а також штатів управлінь окремими місцями замкнення і про асигнування в розпорядження Міністра юстиції коштів на утримання персонального складу і на канцелярські видатки в цих тюремних інституціях. Було покращено матеріальне забезпечення службовців, встановлено додаткові пенсії та соціальні гарантії, постійно асигнувалися кошти на утримання та ремонт в'язниць. Однак на проблеми становища ув'язнених зверталось значно менше уваги.

Список використаних джерел

1. Архипов С. В. Министерство юстиции России: основные направления деятельности в межреволюционный период 1917 года. (Историко-правовое исследование) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Коломна, 2001. 187 с.
2. Бомбергер И. И. Тюремная система России в условиях революционного кризиса 1917 г. : дис. ... канд. ист. наук : 7.00.02 / Славян.-на-Кубани гос. пед. ин-т. Москва, 2007. 212 с.
3. Детков М. Г. Тюрьмы, лагеря и колонии России. Москва : «Вердикт-ИМ», 1999. 448 с.
4. Петров А. М. Организационно-правовые основы деятельности Главного управления местами заключения и его органов (историко-правовое исследование):

дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Владимирский юридический институт ФСИН России. Владимир, 2018. 189 с.

5. Печников А. П. Главное тюремное управление Российского государства, 1879 – октябрь 1917 гг. : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Москва, 2002. 415 с.

6. Скрипилев Е. А. Тюремная политика и тюремное законодательство Временного правительства. Москва : ВШ МООП СССР, 1968. 62 с.

7. Сокальська О. В. Діяльність О. О. Жижиленка на посту начальника головного управління місць ув'язнення. *Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби*. 2015. № 2. С. 90–98.

8. Іваньков І. В. Тюремні установи в Україні в системі карально-охоронного механізму держави (кінець XIX – середина XX ст.) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2005. 204 с.

9. Тимощук О. В. Охоронний апарат Української Держави (квітень–грудень 1918 р.) : Монографія. Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 462 с.

10. Яцишин М. М., Гламазда П. В. Тюремна справа та правовий статус засуджених в Українській державі доби Гетьманату П. Скоропадського. *Юридична Україна*. 2010. № 12. С. 46–50.

11. Гламазда П. В. Законотворча діяльність уряду Павла Скоропадського в тюремній галузі. *Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права*. 2012. № 3(43). С. 25–29.

12. Гламазда П. В. Організаційно-правові та управлінські засади тюремної політики Центральної Ради України. *Актуальні питання реформування правової системи України*: зб. наук. ст. за матеріалами VIII Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 17–19 червня 2011 р. / уклад. : З. В. Журавська, Т. Д. Климчук, Н. М. Коритнюк, С. С. Савич, Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2011. С. 19–21.

13. Тимощук О. В. Пенітенціарна система гетьманату П. Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.). *Бюлетень Київського інституту внутрішніх справ*. 2005. № 5. С. 87–91.

14. Якоби П. Н. Амнистии 1917 года с позднейшими постановлениями Временного Правительства и разъяснениями Правительствующего Сената и Министерства юстиции. Петроград, 1917. 50 с. URL: <https://naukaprava.ru/catalog/435/712/2921/19995?view=1> (дата звернення 10.10.2018).

15. Люблинский П. И. Мартовская амнистия. *Журнал Министерства юстиции*. 1917. № 4. С. 4–18.

16. Сухорукова Ю. В. Амнистия и ее влияние на правовое положение в жизни общества. *Проблемы в российском законодательстве*. 2014. № 5. С. 63–65.

17. Архив новейшей истории России. Серия «Публикации». Т. VII. Журнал заседаний Временного правительства. В 4 т. Т. 1. Март–апрель 1917 года /Федер. архив. служба России, Гос. архив Российской Федерации, отв. ред. тома Б. Ф. Додонов, сост. Е. Д. Гринько, О. В. Лавинская. Москва : РОССПЭН, 2001. 448 с.

18. Краинский Д. В. Записки тюремного инспектора / Составление, предисловие, примечания О. В. Григорьева, И. К. Корсаковой, С. В. Мущенко, С. Г. Шевченко / Отв. ред. О. А. Платонов. Москва : Институт русской цивилизации, 2016. 896 с.

19. Нова Рада. №179 від 07 листопада 1917 р. С. 3.

20. Перечень фондов Государственного архива РФ. Ф. 122. Главное тюремное управление при Министерстве юстиции. Оп. 13. Главное тюремное управление по местам заключения. Пенитенциарные курсы. URL: <http://opisi.garf.su/default.asp?base=garf&menu=2&v=5&node=600&co=504218&fond=1163&opis=2616> (дата звернення 10.10.2018).

21. Уголовно-исполнительное право России. Учебник для юридических вузов и факультетов / Под редакцией А. И. Зубкова. Москва, 1997. 614 с. URL : <https://studfiles.net/preview/922472/> (дата звернення 05.11.2018).
22. Одесские новости. 21 апреля (3 мая) 1917 г. С. 2.
23. Савченко В. А. Авантюристы гражданской войны: Историческое расследование. Харьков : Фолио ; Москва : АСТ, 2000. URL : <http://militera.lib.ru/bio/savchenko/06.html>(дата звернення 10.11.2018).
24. Одесские новости. 24 марта (6 апреля) 1917 г. С. 2.
25. Нова Рада. №178 від 05 листопада 1917 р. С. 2
26. Кудлай О. Б. Діяльність Генерального секретарства судових справ за документами фондів ЦДАВО України. URL : http://www.archives.gov.ua/Publicat/Researches/MaterialyConfer_02.php(дата звернення 02.11.2018).
27. Нова Рада. №19 від 23 лютого 1918 р. С. 2.
28. Тюремный вестник. 1915. № 1. С. 80; Тюремный вестник. 1917. № 1. С. 37.
29. Українська Центральна рада : Документи і матеріали. У 2-х т. Т. 2 : 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. / Упорядн.: В. Ф. Верстюк (керівник), О. Д. Бойко, Ю. М. Гамрецький, Г. М. Михайличенко, А. П. Огінська, Т. С. Осташко, В. М. Устименко, Є. П. Шаталіна, О. Й. Щусь, Л. В. Яковлева; Ред. кол.: В. А. Смолій (відп. ред.), В. Ф. Верстюк (заст. відп. ред.), Ю. М. Гамрецький, Б. В. Іваненко, Ю. Ю. Кондуфор, С. В. Кульчицький, Є. П. Шаталіна, О. Й. Щусь, Л. В. Яковлева. НАН України. Інститут історії України. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Київ : Наук. думка, 1997. 424 с.
30. Пиріг Р. Я. Діяльність урядів гетьманату Павла Скоропадського : персональний вимір. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2016. 518 с.
31. Гетман П. П. Скоропадский. Украина на переломе. 1918 год : Сборник документов / Отв. ред. и отв. сост. О. К. Иванцова ; сост. Е. В. Балущкина, Н. В. Григорчук и др. Москва : Политическая энциклопедия, 2014. 1087 с.
32. Донцов Д. І. Рік 1918, Київ : Документально-художнє видання / Упоряд. : К. Ю. Галушко. Київ : Темпора. 208 с.
33. Чисніков В.М. Рейнбот Віктор Євгенович. *Юридична енциклопедія* : В 6 т. / Редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.» URL : <http://leksika.com.ua/19580519/legal/reynbot> (дата звернення 10.11.2018).
34. Чисніков В. М. Рейнбот Віктор Євгенович. *Міністерство внутрішніх справ України : події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.)*: У 8-ми томах. Т. 1. Міністерство внутрішніх справ за доби УНР та Української держави (1917–1920 рр.) / Авт. кол. М. Г. Вербенський, О. Н. Ярмиш, Т. О. Проценко, В. М. Чисніков та інші. Київ, 2012. С. 186–189.
35. ЦДАВО України. Ф. 1064. Оп. 1. Спр. 218. Арк. 3.
36. Державний вісник. № 27 від 24 липня 1918 р. С. 1.
37. Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах. Т. 1 / Упоряд.: Р. Пиріг (керівник) та ін. Київ : Темпора, 2015. 790 с.
38. ЦДАВО України. Ф. 1064. Оп. 1. Спр. 218. Арк. 4.
39. Державний вісник. № 81 від 6 грудня 1918 р. С. 1–2.
40. Хрестоматія з історії пенітенціарної системи України / Упор. Г. О. Радов, І. І. Резнік. Київ : ВД «Говард Пресс», 1999. Т. 2. Ч. 1. С. 11.

O. Sokalska,
*PhD in Law, Associate Professor,
Senior Researcher of the Scientific-Research
Centre on Activities of the Bodies and
Establishments of the State Criminal-
Executive Service of Ukraine Probation of
Institute of Criminal-Executive Service*

PRISON SYSTEM DURING THE UKRAINIAN NATIONAL REVOLUTION (TO THE 100th ANNIVERSARY)

The article analyzes the legislative basis of the amnesty of 1917 and the prison reform of the Provisional Government. It identifies the causes of the amnesty and the consequences of the revolutionary events and the penal policy of the Provisional Government for the prison system. It also outlines the organizational changes in the activities of the local prison inspections and places of deprivation of liberty.

The prisons in those Ukrainian provinces, where the Central Rada's authority was established, were in the competence of the local prison authorities, which were directly subordinated to the Main Administration of Places of Deprivation of Liberty of the Ministry of Justice of the Provisional Government.

After the Bolshevik coup the prisons of the Ukrainian People's Republic were subordinated to the Main Prison Department of the General Judicial Secretariat. During March – April 1918 that Department was headed by Oleksandr Monkin, the former employee of the Main Administration of Places of Deprivation of Liberty. Since April 17, 1918 till September 1918 Andriy Viazlov was the Head of the Main Prison Department. Since July 1918 it was called the Main Directorate of Imprisonment Places.

The Government of the Hetman Pavlo Skoropadskyi was much more concerned with the problems of the prison system. Its activities were at the higher professional level. Several legislative acts were adopted for regulating the activities of the central and local prison authorities. They contributed to the improvement of the material support to the prison staff, more pensions and social guarantees. Additional funds were provided for the maintenance and repair of prisons. However, less attention was paid to improving the living conditions of prisoners.

On the basis of the archival materials and memoirs the author of the article clarifies the chronology of the formation of the prison system during the national revolution period and outlines the actual state of the prison system of the Ukrainian People's Republic and the prison system of the Ukrainian State, eliminating the contradictions and inaccuracies of the previous research, related to the staff list of the central prison authorities of that period.

Keywords: *prison system, Provisional Government, Main Prison Department, Prison Republic, Hetmanate of P. Skoropadskyi, A. Viazlov, Main Administration of Places of Deprivation of Liberty, Main Directorate of Imprisonment Places, prison inspections.*

Надійшла до редакції 14.11.2018